

В.Г. Бурлака (Інститут економіки та прогнозування
НАН України, м. Київ, Україна)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОЇ І РЕГУЛЯТОРНОЇ БАЗИ В НАФТОВОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто пріоритетні напрями діяльності держави у формуванні законодавчої і регуляторної бази з метою вирішення проблемних питань розвитку нафтового сектору України. З урахуванням останніх досягнень світової практики та урядової Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. надано оцінку виконання раніше прийнятого законодавства і визначено шляхи удосконалення державного регулювання в нафтовому секторі у напрямку модернізації українських НПЗ, впровадження більш досконалих моделей нафтопродуктозабезпечення й екологічної безпеки.

Ключові слова: державне регулювання, нафтовий сектор, конкуренція, НПЗ, диверсифікація постачальників нафти, стратегія нафтопродуктозабезпечення, відновлювана енергетика.

Табл. 2. Рис. 1. Літ. 37.

В.Г. Бурлака (Інститут економіки і прогнозування
НАН України, г. Киев, Украина)

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЙ И РЕГУЛЯТИВНОЙ БАЗЫ В НЕФТЯНОМ СЕКТОРЕ УКРАИНЫ

В статье рассмотрены приоритетные направления деятельности государства в формировании законодательной и регуляторной базы с целью решения проблемных вопросов развития нефтяного сектора Украины. С учетом последних достижений мировой практики и государственной Энергетической стратегии Украины на период до 2030 года дана оценка исполнения ранее принятого законодательства и определены пути усовершенствования государственного регулирования в нефтяном секторе в направлении модернизации украинских НПЗ, внедрения усовершенствованных моделей нефтепродуктообеспечения и экологической безопасности.

Ключевые слова: государственное регулирование, нефтяной сектор, конкуренция, НПЗ, диверсификация поставщиков нефти, стратегия нефтепродуктообеспечения, возобновляемая энергетика.

V.G. Burlaka (Institute of Economics and Forecasting, National
Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

EFFECTIVENESS OF LEGISLATIVE AND REGULATORY FRAMEWORK IN THE OIL SECTOR UKRAINE

The article considers the priority directions in the state activity on shaping the legislative and regulatory framework for solving the problems in the development of Ukraine's oil sector. Taking into account the recent advances of international practice and the government's Energy Strategy of Ukraine till 2030 the author is trying to estimate the earlier legislation adopted and to identify the ways to improve the state regulation in the oil sector aimed at modernization of Ukrainian refineries and introduction of more sophisticated models for petroleum provision and environmental security.

Keywords: state regulation; the oil sector; competition; refinery; diversification of oil suppliers; petroleum product strategy; renewable energy.

Постановка проблеми. Україна, яка пізніше за інші країни стала на шлях радикальних ринкових реформ, у тому числі і в нафтовому секторі, також широко використовує методи державного регулювання для подолання системної

кризи і переходу на шлях стабілізації й піднесення економіки. При цьому створення нового господарського механізму відбувається під впливом прогресивних змін у податковій, кредитній і ціновій політиках держави, стимулювання розвитку різних форм власності і заохочення конкуренції. З огляду на це успішна реалізація Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [26] багато в чому буде залежати від ефективної інституціональної діяльності держави в нафтовому секторі, тому вирішенню зазначених вище питань слід приділяти підвищену увагу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичну основу інституціональної діяльності держави в ПЕК України закладено в дослідженнях, виконаних фахівцями Міжнародного енергетичного агентства [35]. Дослідженням сучасних проблем державного регулювання в нафтовому секторі займаються такі науковці, як М.П. Ковалко [29; 33], В.П. Кухар [29], Л.М. Назарчук [32], Р.В. Шерстюк [36], А.К. Шидловський [29; 30].

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій, де висвітлюються різні аспекти державного регулювання економіка, недостатньо уваги приділено аналізу ефективності прийнятих державою законів, програм, стратегій розвитку нафтового сектору, а також питанням модернізації інституціональної діяльності у світлі прийнятої Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [26].

Метою дослідження є визначення ефективності чинної законодавчої й регуляторної бази нафтового сектору і подальших шляхів її розвитку в інноваційних умовах.

Основні результати дослідження. Основними завданнями державного регулювання в нафтовому секторі України є: сприяння конкуренції, забезпечення проведення цінової і тарифної політики, захист прав усіх суб'єктів відносин, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти, переробкою нафти, зберіганням, транспортом і реалізацією нафти й продуктів її переробки, захист прав споживачів нафти, а також працівників галузі. За минулі роки інституційні зміни в українському нафтовому секторі були спрямовані на вирішення ключових проблем розвитку транспорту нафти й диверсифікацію її постачальників, нафтовидобувної, нафтопереробної промисловості, виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел та альтернативних видів палива.

Якщо раніше основоположним документом щодо розвитку нафтового сектору вважалася Національна енергетична програма України до 2010 р. [22], то на сучасному етапі – це Енергетична стратегія України на період до 2030 року [26], прискорене прийняття якої було викликано тим, що у 2003–2004 рр. стало очевидним, що комплексні енергетичні програми не було виконано в повному обсязі. У зв'язку з цим Міністерство енергетики та вугільної промисловості України змінило попередній проект, використавши нові статистичні дані і тенденції державної політики. У березні 2006 р. Кабінет Міністрів України затвердив розроблену Енергетичну стратегію України на період до 2030 р. [26].

У той же час кілька українських неурядових організацій запропонували альтернативну енергетичну стратегію – Концепцію неатомного шляху розвит-

ку енергетики України на період до 2030 р. (далі – Концепція) [31]. Її головна відмінність від урядової Концепції полягає в дуже низькій частці ядерної енергії та більш високій частці відновлюваної енергії в енергетичній структурі (рис. 1). Строк виконання цієї Концепції [31] узгоджується з етапами реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [26] як базового документа у сфері енергоефективності й енергозбереження і у своєму інвестиційному забезпеченні більшою мірою орієнтується на недержавні джерела.

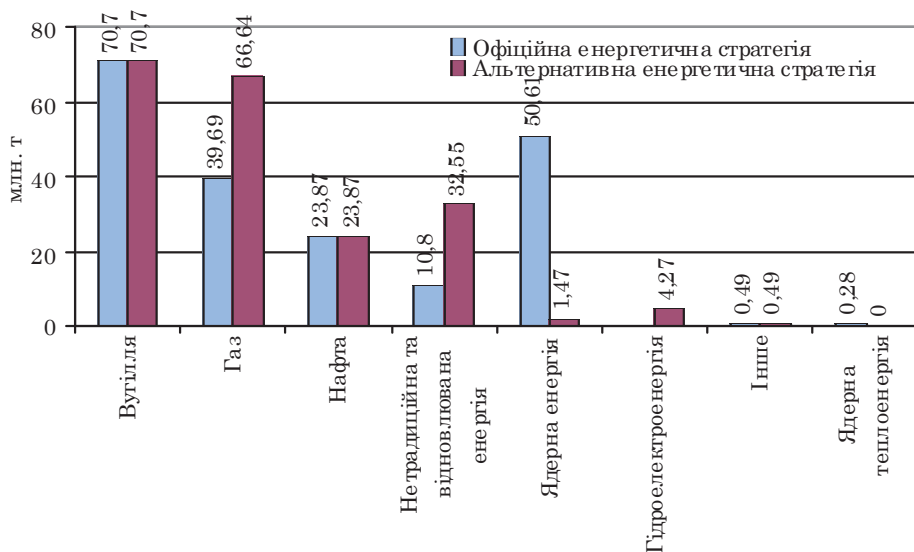

Рис. 1. Прогнозоване первинне постачання енергії у 2030 р., порівняння офіційної та альтернативної енергетичних стратегій [35]

У світлі вирішення завдань, визначених державними програмами за проблемами розвитку ПЕК в Україні, було прийнято низку інших законодавчих актів на рівні Президента України й уряду (т.зв. комплексних державних програм), які визначили основні положення державної середньострокової політики в різних підсекторах: «Про програму освоєння вуглеводневих ресурсів українського сектору Чорного і Азовського морів» (1996 р.) [24], «Про комплексну державну програму енергозбереження України» (1997 р.) [21], «Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 роки» (2010 р.) [17].

Найважливішими нормативно-правовими документами, які регулюють розвиток нафтового сектору, слід вважати закони: «Про нафту і газ» (2001 р.) [8], «Про концесії» (1999 р.) [5], «Про трубопровідний транспорт» (1996 р.) [11], «Про надра» (1994 р.) [7], «Про угоди про розподіл продукції» (1999 р.) [12], «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» (2000 р.) [6], «Про природні монополії» (2000 р.) [9], «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.) [4], «Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів» (2005 р.) [3]. Крім того, деякі законодавчі аспекти нафтового сектору визначаються низкою міжнародних угод.

Незважаючи на вищенаведений перелік, все ж залишається низка невирішених завдань. Так, перехід економіки України на нові ринкові відносини в умовах обмеженості інвестиційних ресурсів і погіршення кон'юнктури світового ринку первинних енергоносіїв значно загострив проблему національної енергобезпеки. Це також пов'язано зі спадом національного видобутку вугілля, газу і нафти за відсутності джерел, що компенсують ці втрати (альтернативні види палива, наприклад). Так, за даними Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. у 2010 р. передбачався видобуток нафти обсягом 8,7 млн. т (фактично – 3,5 млн. т) та її споживання – 19,3 млн. т (фактично – 13,0 млн. т) [26; 37].

За висновками експертів МЕА, вже у найближчі роки слід очікувати підвищення попиту на нафтопродукти у всіх без винятку країнах СНД, що потребує значних за обсягом інвестиційних ресурсів у нафтопереробну промисловість. Для реструктуризації галузі на першому етапі при переході всіх НПЗ із простої до класичної схеми переробки нафти з глибиною переробки 85%, за підрахунками автора, потрібно буде інвестувати близько 1,5 млрд. дол. США капітальних вкладень. Доцільність пріоритетної орієнтації на нафту як основну складову первинних енергоносіїв у світовому ПЕК підтверджується також раніше виконаними для України розрахунками експертів Міжнародного енергетичного агентства (потреба у нафті – 26,7 млн. т у 2005 р. і 28,4 млн. т у 2010 р.), а також фахівців Німецької консультативної групи при уряді України, Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, Інституту економіки та прогнозування НАН України. Про необхідність істотного поліпшення неефективної структури енергоспоживання, що склалася в Україні за рахунок істотного зниження абсолютних обсягів споживання природного газу, наголошувалось у Посланні Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 р. та енергетичній стратегії уряду. Але потім, на жаль, пропозиції щодо зниження обсягів споживання природного газу не було реалізовано [34].

У зв'язку з цим актуальним слід визнати Указ Президента України №565/2000 від 07.04.2000 «Про державну електронну інформаційну базу даних «Нафта і нафтопродукти», необхідність якої була пов'язана з метою оптимізації і підвищення ефективності державної політики у сфері виробництва й постачання до України нафти і нафтопродуктів, вдосконалення державного регулювання в цій сфері, запобігання виникненню непередбачених ситуацій на ринку нафти і нафтопродуктів [13].

Актуальність цього завдання не викликає ніякого сумніву, а значення його вирішення для України виходить за рамки прийнятого документа.

Зрозумілим є бажання керівництва країни навести законний лад на неконтрольованому й неорганізованому ринку нафтопродуктів, на якому близько 3500 організацій і підприємств поставляли моторні палива, мастильні матеріали та інші продукти переробки нафти. При цьому ціни на нафтопродукти визначалися кожним окремим учасником ринку. За такої схеми просування нафтопродуктів на ринок до державного бюджету щорічно не надходило сотні мільйонів доларів США, втрачали конкурентоспроможність нафтопродукти

національного виробника, а НПЗ відчувалися брак інвестицій для інноваційного розвитку.

Крім того, поліпшення інформаційного поля галузі диктувалося необхідністю підвищення рівня управління підприємствами, основними функціями якого в умовах ринкової економіки є виробництво, маркетинг, НДДКР, контроль, загальне керівництво. На різних етапах розвитку для досягнення найвищих кінцевих результатів виробництва домінують стають одна або декілька функцій управління. У сучасних економічних умовах, що склалися в Україні, коли визначення попиту на нафтопродукти й мотивація покупців є ключовими чинниками успіху виробника, головною функцією управління виступає маркетинг. Разом із поточним плануванням і управлінням галуззю істотно зростає також роль прогнозування, основні методи якого базуються на глибокому вивченні інформації і поведінці початкових показників за тривалий минулий проміжок часу. Так, наприклад, при розробці Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 рр. [17] виникли труднощі, пов'язані з відсутністю необхідної інформації для обґрунтування економічного потенціалу сировини для цих продуктів. За різними оцінками експертів, дані щодо ресурсів біомаси мають розходження в 3,5 раза, сонячної енергії – в 3,2 раза, геотермальної – в 1,8 раза, вітрової енергії – в 1,2 раза, малим ГЕС – у 2,2 раза і низькопотенціальному теплу – в 1,5 раза [17].

Високий рівень споживання нафти й продуктів її переробки в країнах Заходу економічно обґрунтований і базується на вже розвіданих запасах вуглеводневої сировини та відсутності повноцінної їх заміни іншими альтернативними видами палива і мастильних матеріалів.

Відзначаючи незначний прогрес у нафтовому секторі, експерти в той же час указують на істотне його відставання від темпів зростання, передбачених контрольними цифрами Національної енергетичної програми України до 2010 р. [22] та іншими урядовими ухвалами, у тому числі чинної Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [26].

При розв'язанні вищеперелічених проблем найбільш ефективним варіантом повинна була стати реалізація прийнятого Верховною Радою Закону України «Про нафту і газ» [8], підписаного Президентом України 12.07.2001, у якому визначено правові, економічні й організаційні основи діяльності нафтогазової галузі України. Даний закон регулює відносини, пов'язані з особливостями використання нафтогазових надр, видобутком, транспортом, збереженням і використанням нафти, газу й продуктів їх переробки з метою забезпечення енергетичної безпеки України. Крім того, цей закон регулює розвиток конкурентних відносин у нафтогазовій галузі, передбачає захист прав усіх суб'єктів ринку, що виникають у зв'язку з геологічним вивченням нафтогазоносності надр, розробкою родовищ нафти і газу, переробкою нафти і газу, збереженням, транспортом і реалізацією нафти, газу і продуктів їх переробки, споживачів нафти і газу, а також працівників галузі.

Практично всі країни, що мають на своїй території родовища нафти і газу, стоять перед дилемою: чи повинні правові рамки дій нафтових компаній ви-

значатися загальним законодавством або ж спеціальними угодами, за якими проводяться переговори, чи слід поєднувати ці два методи. У більшості країн ЄС, США, Канаді й Австралії, а також і в Україні існує конкретне законодавство у галузі вуглеводневої сировини, де наперед визначено положення та умови надання прав на розвідку й експлуатацію ресурсів сирої нафти. Так, у Законі України [8] є розділ IV «Особливості правовідносин у сфері користування нафтогазовими надрами».

Прийнятий в Україні закон про вуглеводневу сировину (Закон України «Про нафту і газ» [8]) базується на законах «парасолькового» типу, що дають загальні розширені директиви, за якими компетентні органи можуть у процесі переговорів укладати контракти на розвідку і видобуток нафти. Ці контракти включають всі фази виробничої діяльності – від первинної розвідки до видобутку, що, у свою чергу, дає інвестору упевненість у тривалому характері його прав. У той же час такий підхід забезпечує максимальну гнучкість для держави – господаря.

Окрім цього, існують ще фіксована і контрактна системи, на яких у деяких країнах базується законодавство про вуглеводневу сировину. Загальним змістом для законів про вуглеводневу сировину в різних країнах є питання охорони навколишнього середовища у процесі користування нафтогазовими надрами, ліквідації аварійних викидів газу, нафти або пластової води зі свердловин, охоронні і санітарно-захисні зони об'єктів нафтогазової галузі (р. IX, ст. 45, 46 і 47 Закону України «Про нафту і газ» [8]).

У цілому ж, мета «вуглеводного» законодавства – встановити правові рамки і механізми реалізації інтересів приймаючої країни (збільшити до максимуму виручку держави, її контроль за операціями, захистити навколишнє середовище).

Практика реалізації основних положень законодавства про вуглеводневу сировину в постсоціалістичних країнах Східної Європи показала, що їхня ефективність багато в чому залежатиме від ухвалення інших, тісно пов'язаних із ним правових актів держави. Це сприятиме оптимізації структури споживання первинних енергоносіїв цих країн. Так, наприклад, частка нафти у загальному обсязі споживання первинних енергоносіїв у Польщі зросла з 14,9% у 1990 р. до 22,6% у 2000 р. та 25,6% у 2011 р., а Румунії, – навпаки, впала з 30,8% у 1990 р. до 27,0% у 2000 р. та 25,9% у 2011 р. і Угорщині – з 34,8 до 29,5 та 28,8% відповідно [37]. Тобто сучасний рівень споживання нафти відповідає світовому та рівню країн ОЕСР, тоді як в Україні спостерігається відставання в декілька разів.

Важливого значення в системі державного регулювання економіки країни в умовах ринку набувають питання удосконалення антимонопольного законодавства. Актуальною ця проблема є і для України, де 11 січня 2001 р. прийнято новий Закон України «Про захист економічної конкуренції» №2210-III, покликаний регулювати взаємини між суб'єктами ринку і відносини кожного з них із державою. Однією з кінцевих цілей прийнятого закону є створення необхідного правового механізму для забезпечення гармонізації конкурентної і промислової політики. На відміну від чинного законодавства, він зорієнтований на дотримання національних інтересів як вищого критерію при ухваленні рішень державними органами [4].

Розглядаючи ефективність дії прийнятого Закон України «Про захист економічної конкуренції» [4] в нафтовому секторі, слід зазначити його позитивний вплив на ринок нафтопродуктів. Так, 18.01.2001 було прийнято Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років» №2238-III, який мав явно дискримінаційний характер щодо вітчизняних НПЗ [10]. Зрештою для вказаного закону була призупинена, а сільське господарство на час посівних і збиральних робіт було забезпечене необхідними нафтопродуктами, зокрема дизельним паливом і соляркою.

З метою вдосконалення державної політики у сфері природних монополій Указом Президента України було затверджено нову редакцію положення «Про Національну комісію з питань регулювання електроенергетики» [14]. Одними з пріоритетних напрямів діяльності комісії на сучасному етапі, зважаючи на вказівки Президента України, є регулювання природних монополій на основі впровадження конкурентного середовища; забезпечення глибокої лібералізації й прозорості функціонування ринків нафти і газу; подолання бартерних схем і удосконалення системи розрахунків за енергоносії; удосконалення чинного законодавства в нафтогазовому комплексі. Сьогодні вже скасовано бартерні схеми розрахунку НПЗ з постачальниками нафти.

Нормативно-правова база, створена комісією для виконання указів Президента України і урядових рішень, дозволила у 2000 р. додатково ввести ліцензування окремих видів підприємницької діяльності, зокрема транспортування нафти і нафтопродуктів магістральними трубопроводами. Надалі, з метою підвищення рівня державного регулювання нафтового сектору, комісії необхідно провести комплексне удосконалення цінової, податкової, митної політик у сфері енергетичних ресурсів. Зокрема, у галузі цінового регулювання комісія вважає за доцільне встановлення таких цін на енергоресурси, що забезпечать умови для самофінансування галузей; усунення деформованих співвідношень цін на різні види взаємозамінних паливних ресурсів.

Розвиток нафтопереробки повинен був розвиватися відповідно до Національної програми «Нафта і газ України до 2010 року» [23]. Проте через відсутність джерел фінансування інвестицій для модернізації нафтопереробки намічені у програмі заходи щодо збільшення глибини переробки нафти на НПЗ від сучасного рівня 60–65% до рівня класичної схеми 80–82%, поліпшення якості моторних палив, екологічності процесів виробництва не були виконані у повному масштабі [28]. Серед нових технологій і установок, введених після 1990 р., варто відзначити установку каталітичного крекінгу (2,2 млн. т/рік) на Лисичанському НПЗ, освоєння нових для України процесів ізомеризації на Лисичанському і Одеському НПЗ (120 тис. т/рік кожна), кисневмісної добавки МТБЕ (на Кременчуцькому і Лисичанському НПЗ (60 тис. т/рік кожна). Крім того, на установках каталітичних процесів каталізатори російського виробництва були замінені на ефективніші, відомих західних фірм «Про-катализ» (Франція), «Юо-Пі» (США), «Топсе» (Данія) та «Акцо» (Голландія). Разом з цим, за рахунок реконструкції було модернізовано діючі установки первинної переробки, а також деякі установки вторинної переробки. Але всі ці заходи виявилися недостатньо ефективними, що показала нерентабельна експлуатація НПЗ у період різкого підвищення світових цін на нафту до 147,5 дол./бар.

(липень 2008 р.). Останнє призвело до зупинки Одеського і Херсонського НПЗ на невизначений термін і зниження обсягів переробки на інших НПЗ.

У нинішніх умовах уряду України доцільно зацікавити нафтопереробні заводи і зарубіжні компанії, які їх приватизували, в удосконаленні процесів переробки і підвищенні їхньої ефективності, що зробило б їх більш конкурентоспроможними на національному і міжнародних ринках нафтопродуктів, насамперед моторних палив і мастильних матеріалів. Сьогодні цей процес проходить повільно, а ситуація потребує більш рішучих змін.

Проблема якості вітчизняних палив неодноразово розглядалася центральними органами влади. Так, Розпорядження Президента України «Про утворення робочої групи з опрацювання питань функціонування ринку нафти і нафтопродуктів та розвитку нафтопереробної промисловості» №305 від 4 серпня 2005 р. передбачало такі завдання для робочої групи: «доведення якості нафтопродуктів до вимог європейських стандартів; розроблення проєктів нормативно-правових актів з питань подальшого розвитку нафтопереробної промисловості, стимулювання господарської діяльності з переробки нафти на території України» [27]. Однак жодне з цих питань не вирішено, а назване розпорядження визнано таким, що втратило чинність.

Уряд України 21 серпня 2006 р. підписав з нафтовими компаніями меморандум [16]. Відповідно до нього, уряд пообіцяв ініціювати введення мит на імпорт нафтопродуктів (вони були зняті у 2005 р.), а також пільговий режим оподаткування устаткування для реконструкції НПЗ і будівництва нового НПЗ у м. Бродах. Крім того, було розблоковано плани реконструкції і модернізації Кременчуцького НПЗ, вирішено нафтохімічні проблеми у ПП «Лукойл» (ТОВ «Карпатнафтохім»), обіцяно «ТНК-ВР», що реверсивній роботі нафтопроводу Одеса-Броди в найближчі 2–3 роки ніщо загрожувати не буде. Крім того, зазначалося, що уряд не турбуватиме групу «Приват» з приводу ВАТ «Укрнафта» спробами переглянути структуру її активів або управління.

Парламент 23 лютого 2006 р. ухвалив Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання виробництва бензинів моторних сумішевих», яким надавалися податкові пільги при виробництві [1].

Восени 2004 р. уряд України вніс пропозицію про створення 90-денного стратегічного запасу нафти. Для поліпшення стану справ на ринку нафтопродуктів НАК «Нафтогаз України» (ВАТ «Укртранснафта») у лютому-березні 2007 р. завершив формування стабілізаційного резерву нафтопродуктів. Надалі зі щомісячним поповненням планувалося збільшити обсяги нафтопродуктів у цьому резерві до 200–250 тис. тонн.

Прикладом актуальності й ефективності державного регулювання в нафтопереробній промисловості можна вважати виконання Постанови Кабінету Міністрів України №1825 від 01.10.1999 «Про затвердження Програми поетапного припинення використання етильованого бензину в Україні», яке до теперішнього часу не виконано у повному обсязі [20]. Для компенсації ТЕС автомобільні бензини стали випускати на основі більш екологічних добавок, зокрема етилтретбутилового ефіру (ЕТБЕ). Певним проривом у даному напрямі слід вважати Указ Президента України «Про організацію виробництва

бензинів моторних змішувальних» (№688 від 22.06.1999) [15], який так і не набрав чинності у зв'язку з відхиленням проекту закону про внесення змін до деяких законів України згідно з Постановою Верховної Ради України №940-XIV від 14.07.1999 [25]. Основна мета цього указу [15] – підвищення енергетичної безпеки України за рахунок зниження її залежності від імпорту нафти і нафтопродуктів. Основні напрями реалізації незатвердженого президентського указу визначено затвердженою Постановою Кабінету Міністрів України від 4 червня 2000 р. №1044 програмою «Етанол» [18]. Цією програмою намічена реалізація 22 напрямів, що передбачають отримання із сільгосподарської сировини компонентів для виробництва сучасного асортименту екологічно чистих сортів моторного сумішевого бензину й екологічного дизельного палива «біодизель». Виконання державної програми «Етанол» було передбачено на період до 2010 р. з використанням бюджетного інвестування у розмірі декількох сот мільйонів гривень. На жаль, автору не вдалося проаналізувати хід виконання цієї програми через відсутність необхідної інформації. У той же час хотілося б звернути увагу на важливість для України виконання п. 20 програми «Етанол», яким передбачена розробка технології й організація виробництва біодизелю – продукту переробки рослинного масла і спирту. Орієнтовні витрати за цим проектом були передбачені у розмірі 18,8 млн. грн. із терміном запуску виробництва у 2007 році. На жаль, не можна оцінити перспективи споживання біодизелю, оскільки відсутні результати виконання цієї програми. Варто зауважити, що за кордоном новою непродовольчою сферою споживання олійних культур стало виробництво біодизельного палива, нешкідливого для навколишнього середовища, що користується все більшою популярністю на всіх континентах. Біодизель – це чисте, поновлюване паливо, що одержується з таких сільськогосподарських культур, як соєві боби, соняшник і ріпак.

У листопаді 2006 р. було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України №1572 «Про затвердження Програми диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року» [19] з метою продовження нафтових реформ, розпочатих у рамках Енергетичної стратегії України на період до 2030 р. [26] і у світлі вирішення проблеми енергетичної безпеки. Згідно з постановою [19], Міністерство енергетики та вугільної промисловості України має намір приєднати Україну до системи Каспійського трубопровідного консорціуму (КТК), що тягнеться від Казахстану до Новоросійська, для чого планує почати переговори про участь України у прокладанні двох нових трубопроводів, які компанії Євросоюзу ось вже понад 10 років безуспішно розраховують прокласти на західному виході української нафтопровідної системи із Словаччини в Австрію, Чехію і Німеччину. У зв'язку з цим уряд доручив Міністерству енергетики та вугільної промисловості України створити Міжвідомчу комісію з диверсифікації джерел постачання нафти. Прийнята постанова дає Міністерству енергетики та вугільної промисловості України право направляти за кордон інвестиції з рахунків НАК «Нафтогаз України» і ВАТ «Укртранснафта» для фінансування проектів, пов'язаних з будівництвом транспортної інфраструктури нафти. Таким чином, фінансування заходів, передбачених програ-

мою, здійснюється переважно за рахунок позабюджетних коштів. Наведена вище урядова постанова [19] так і не була виконана.

У цілому ж, вивчення світового досвіду показало, що серед економічних заходів регулювання діяльності промисловості особливе місце займають ціни. В Україні, як і в інших країнах із ринковою економікою, відпрацьований власний регулюючий ціновий механізм, проте загальним напрямом політики державного регулювання цін у всіх країнах є розвиток конкуренції між виробниками. У галузі ціноутворення на нафту і нафтопродукти державне регулювання здійснюється за допомогою встановлення нормативів сплати мит, податків і зборів, до яких відносяться митний, акцизний і пенсійний збори, ввізне мито і ПДВ.

Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до підрозділу 5 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо корегування ставок акцизного збору» (№4677-VI від 15.05.2012) [2].

Згідно із документом, поточні ставки акцизного податку на нафтопродукти встановлені як базові до кінця 2012 р., залежно від ціни нафти вираховується корегуюча сума, яка збільшуватиме або зменшуватиме акциз. Тобто до базової ставки кожен декаду додаватиметься або відніматиметься (залежно від середньої вартості нафти сорту Brent (DTD) на біржі ICE за попередню декаду) корегуюча сума, яка не може перевищувати 50% базової ставки. При середній ціні 105–125 дол.США/бар. нафти сорту "Brent" (DTD) розрахунок корегуючої суми не проводиться, тому акциз змінюватися не буде. При середній ціні менше 105 дол.США/бар. акциз буде збільшуватися, а при 125 дол.США/бар. – навпаки знижуватися (табл. 1 та 2).

Таблиця 1. Розрахунок коригуючої суми для визначення плаваючої ставки акцизу на бензин [2]

Середня ціна одного бареля нафти «Brent» (DTD), дол.США/бар.	Формула розрахунку корегуючої суми	Примітка
Менше 105	$(105 - \text{«Brent» (DTD)}) / \text{співвідношення середнього курсу євро до долара США за офіційним курсом НБУ за відповідну декаду} \times \text{кількість барелів нафти «Brent» (DTD) у тонні (7,62)}$	акциз підвищується
105–125	не застосовується	акциз не змінюється
Більше 125	$(125 - \text{«Brent» (DTD)}) / \text{співвідношення середнього курсу євро до долара США за офіційним курсом НБУ за відповідну декаду} \times \text{кількість барелів нафти «Brent» (DTD) у тонні (7,62)}$	акциз зменшується

Відповідно до цього закону [2], ставки акцизного податку на бензини авіаційні, паливо для реактивних двигунів і скраплений газ коригуванню не підлягають. Нагадаємо, що поточний акциз на бензини, незалежно від вмісту сірки, складає 198 євро/т, на дизпаливо – 46 (із вмістом сірки не більше 0,005%), 68 євро/т (із вмістом сірки більше 0,005%, але не більше 0,035%), 75 (більше 0,035%, але не більше 0,2%) і 98 євро/т (більше 0,2%).

Таблиця 2. Розрахунок коригуючої суми для визначення плаваючої ставки акцизу на дизпаливо [2]

Середня ціна одного бареля нафти «Brent» (DTD), дол. США/бар.	Формула розрахунку корегуючої суми	Примітка
Менше 105	$(105 - \text{«Brent» (DTD)})$ (середня ціна за декаду) / співвідношення середнього курсу євро до долара США за офіційним курсом НБУ за відповідну декаду \times кількість барелів нафти «Brent» (DTD) у тонні (7,62) \times коефіцієнт (0,25)	акциз підвищується
105-125	не застосовується	акциз не змінюється
Більше 125	$(125 - \text{«Brent» (DTD)})$ (середня ціна за декаду) / співвідношення середнього курсу євро до долара США за офіційним курсом НБУ за відповідну декаду \times кількість барелів нафти «Brent» (DTD) у тонні (7,62) \times коефіцієнт (0,25)	акциз зменшується

Центральне місце в системі державного регулювання розвитку економіки займає податкова система, побудована на чіткій законодавчій основі, що забезпечує економічні й фінансові інтереси держави та надійно захищає права платників податків.

Що стосується співвідношення податкової системи і розвитку нафтового сектору, то в Україні воно повинно стимулювати пріоритетний імпорт нафти, а не нафтопродуктів. Останнє пов'язано з недовантаженням виробничих потужностей українських НПЗ, де витрати і ціна на нафтопродукти, що випускаються, значно менші, ніж на вироби, що імпортуються. Економічні переваги власного виробництва нафтопродуктів із нафти, що імпортується, порівняно з імпортом готових нафтопродуктів, доведені світовою практикою.

Оподаткування в нафтовому секторі за своїм змістом і нормативами відповідає стану справ на внутрішньому ринку нафти і нафтопродуктів, знаходячись на рівні деяких західних європейських країн. У той же час існує низка дискусійних питань у цій галузі, до яких, зокрема, відноситься доцільність надання численних податкових пільг різним СП, що займаються продажем нафтопродуктів на території України. Крім того, невирішеною залишається проблема введення прискореної амортизації основних фондів на українських НПЗ.

До першочергових завдань, окреслених Енергетичною стратегією України на період до 2030 р. [26], насамперед відноситься структурна перебудова НПЗ за рахунок будівництва сучасних підприємств із використанням інформаційних технологій і покращення екологічного стану в галузі виробництва й споживання нафтопродуктів.

Проведений аналіз підтвердив, що одним із найбільш актуальних невирішених питань розвитку українського ПЕК є модернізація нафтопереробної промисловості на основі інноваційних технологій. Слід зазначити, що вирішити цю проблему можна двома шляхами. Перший, традиційний, пов'язаний з реконструкцією і технічним переозброєнням діючих НПЗ, другий, інноваційний, передбачає створення нового НПЗ майбутнього, що відрізняється принципово новим підходом до організації й управління виробництвом з

широким використанням гнучких автоматизованих виробничих систем, що дозволяють змінювати асортимент нафтопродуктів, які виробляються, залежно від поточних вимог ринку. Як показує зарубіжний досвід, у багатьох країнах з високорозвиненою нафтопереробною промисловістю (наприклад, Японії) вже діють подібні проекти, окремі елементи яких успішно реалізовані на діючих НПЗ. У разі позитивного вирішення питання про будівництво нового НПЗ в Україні, при проектуванні особливу увагу необхідно звернути на включення його в схему виробництва нафтохімічних продуктів із побічних продуктів переробки нафти.

Період кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. відкрив нову сторінку в історії світової нафтопереробної промисловості, розвиток якої все більшою мірою визначається екологічним чинником.

Важливим змістом екологічних заходів є вдосконалення методів утилізації відходів виробництва і відпрацьованих нафтопродуктів, серед яких виділяється проблема раціонального використання відпрацьованих масел. У багатьох країнах світу, на відміну від України, створена законодавча база, яка регламентує організаційні й економічні питання регенерації відпрацьованих масел.

Так, у ФРН ухвалено закон «Про відпрацьовані масла», низку законодавчих актів, створено високорозвинену галузь вторинної переробки масел. Загальний збір досяг близько 500 тис. т, із якого виходить більше 360 тис. т регерованих масел [36]. Конгрес США ще у 1975 р. ухвалив закон «Про регенерацію масел», а у 1981 р. було проведено слухання про особливості небезпеки для життя людей канцерогенних і мутагенних речовин відпрацьованих масел [36].

Слід зазначити, що світова практика створила різні схеми і методи утилізації відпрацьованих мастильних матеріалів, які дають змогу уникнути забруднення довкілля, всі вони, як правило, базуються на державній підтримці. Утилізація відпрацьованих масел в Україні відбувається децентралізовано, а система їх збору має стихійний характер. Цьому також сприяє відсутність екологічного контролю.

Висновки. Враховуючи визначені Енергетичною стратегією України на період до 2030 р. [26] засади створення та вдосконалення законодавства у сфері ПЕК, у тому числі нафтового сектору, його подальший розвиток слід здійснювати за такими основними напрямками:

- прийняття законів, спрямованих на вирішення ключових проблем комплексу, у тому числі «Про будівництво сучасного НПЗ з використанням інформаційних технологій» і «Про організацію збору і регенерацію відпрацьованих мастильних матеріалів»;

- законодавче регулювання ПЕК з метою забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України, передбачених ратифікованими міжнародними угодами через механізм адаптації енергетичного законодавства до правової системи Європейського Союзу й активізації міжнародної співпраці;

- використання сучасних високих технологій з переробки нафти та інвестицій країн-імпортерів при будівництві нових НПЗ;

- більш повне забезпечення за рахунок власного виробництва зростаючої внутрішньої потреби у високоякісних паливно-мастильних матеріалах з метою послаблення залежності від імпорту.

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання виробництва бензинів моторних сумішевих: Закон України від 23.02.2006 №3502-IV // zakon1.rada.gov.ua.

2. Про внесення змін до підрозділу 5 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо корегування ставок акцизного збору: Закон України від 15.05.2012 №4677-VI // zakon1.rada.gov.ua.

3. Про деякі питання ввезення на митну територію України та реєстрації транспортних засобів: Закон України від 6.07.2005 №2739-IV // zakon1.rada.gov.ua.

4. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11.01.2001 №2210-III // zakon1.rada.gov.ua.

5. Про концесії: Закон України від 16.07.1999 №997-XIV // zakon1.rada.gov.ua.

6. Про ліцензування певних видів господарської діяльності: Закон України від 1.06.2000 №1775-III // zakon1.rada.gov.ua.

7. Про надра: Закон України від 27.07.1994 №132/94-ВР // zakon1.rada.gov.ua.

8. Про нафту і газ: Закон України від 12.07.2001 №2665-III // zakon1.rada.gov.ua.

9. Про природні монополії: Закон України від 20.04.2000 №1682-III // zakon1.rada.gov.ua.

10. Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001–2004 років: Закон України від 18.01.2001 №2238-III // zakon1.rada.gov.ua.

11. Про трубопровідний транспорт: Закон України від 15.05.1996 №192/96-ВР // zakon1.rada.gov.ua.

12. Про угоди про розподіл продукції: Закон України від 14.09.1999 №1039-XIV // zakon1.rada.gov.ua.

13. Про державну електронну інформаційну базу даних «Нафта і нафтопродукти»: Указ Президента України від 7.04.2000 №565/2000 // zakon1.rada.gov.ua.

14. Про національну комісію з питань регулювання електроенергетики: Указ Президента України від 9.12.1994 №738/94 // zakon1.rada.gov.ua.

15. Про організацію виробництва бензинів моторних змішувальних: Указ Президента України від 22.06.1999 №688 // zakon1.rada.gov.ua.

16. Про партнерство між Кабінетом Міністрів України та підприємствами і компаніями, які провадять діяльність на внутрішньому ринку нафти та нафтопродуктів: Меморандум Кабінету Міністрів України від 21.08.2006 // zakon1.rada.gov.ua.

17. Про затвердження Державної цільової економічної програми енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.03.2010 №243 // zakon1.rada.gov.ua.

18. Про затвердження програми «Етанол»: Постанова Кабінету Міністрів України від 4.07.2000 №1044 // zakon1.rada.gov.ua.

19. Про затвердження Програми диверсифікації джерел постачання нафти в Україну на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 8.11.2006 №1572 // zakon1.rada.gov.ua.

20. Про затвердження Програми поетапного припинення використання етильованого бензину в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України від 1.10.1999 №1825 // zakon1.rada.gov.ua.

21. Про комплексну державну програму енергозбереження України: Постанова Кабінету Міністрів України від 5.02.1997 №148 // zakon1.rada.gov.ua.

22. Про Національну енергетичну програму до 2010 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.05.1996 №191/96-ВР // zakon1.rada.gov.ua.

23. Про Національну програму «Нафта і газ України до 2010 року»: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2001 №665 // zakon1.rada.gov.ua.

24. Про програму освоєння вуглеводневих ресурсів українського сектору Чорного і Азовського морів: Постанова Кабінету Міністрів України від 17.09.1996 №1141 // zakon1.rada.gov.ua.

25. Про проект Закону України про внесення змін до деяких законів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.06.1999 №940-XIV // zakon1.rada.gov.ua.

26. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.03.2006 №145 // zakon1.rada.gov.ua.

27. Про утворення робочої групи з опрацювання питань функціонування ринку нафти і нафтопродуктів та розвитку нафтопереробної промисловості: Постанова Кабінету Міністрів України від 4.08.2005 №305-р // zakon1.rada.gov.ua.

28. Бурлака В.Г. Інвестиційні проблеми нафтопереробки України: Монографія / За ред. М.С. Герасимчука. – К.: Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, 1999. – 175 с.

29. Енергетична безпека України: чинники впливу, тенденції розвитку / Під заг. ред. М.П. Ковалка, А.К. Шидловського, В.П. Кухаря. – К.: Українські енциклопедичні знання, 1998. – 160 с.

30. Енергетичні ресурси та потоки / Під заг. ред. А.К. Шидловського. – К.: Українські енциклопедичні знання, 2003. – 472 с.

31. Концепція «неатомного» шляху розвитку енергетики України / ВЕГО «МАМА-86», Національний екологічний центр України, Екоclub, ДГЕО «Голос Природи», ЕКЦ «Бахмат», 2006 // www.mama-86.org.ua.

32. Назарчук Л.М. Інновації в нафтогазовому комплексі: Монографія. – К.: Національна академія управління, 2007. – 280 с.

33. Нафта і газ України / Під заг. ред. М.П. Ковалка. – К.: Наукова думка, 1997. – 383 с.

34. Послання Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2000 році. – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2001. – 404 с.

35. Україна. Огляд енергетичної політики 2006 / Міжнародне енергетичне агентство; Під ред. К. Манділа. – Paris: IEA Publications, 2006. – 377 с.

36. Шерстюк Р.В. Механізм інноваційного розвитку нафтогазового комплексу: Монографія / Під ред. Г.Г. Бурлаки. – К.: Освіта України, 2006. – 218 с.

37. BP Statistical Review of World Energy (2012) // www.bp.com.

Стаття надійшла до редакції 16.11.2012.

КНИЖКОВИЙ СВІТ

СУЧАСНА ЕКОНОМІЧНА ТА ЮРИДИЧНА ОСВІТА ПРЕСТИЖНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ

Україна, 01011, м. Київ, вул. Панаса Мирного, 26
E-mail: book@nam.kiev.ua
тел./факс 288-94-98, 280-80-56

Організаційно-економічні аспекти інноваційного оновлення національного господарства: Наук. монографія / М.М. Єрмошенко, С.А. Єрохін, В.М. Шандра, О.І. Гуменюк та інші; За наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка і д.е.н., проф. С.А. Єрохіна. – К.: Національна академія управління, 2008. – 216 с. Ціна без доставки – 22 грн.

У монографії проаналізовано стан технологічного оновлення національної економіки на інноваційних засадах, виявлено позитивні сторони і недоліки цього процесу і розроблено організаційно-економічні основи формування механізму інноваційного оновлення економіки України, її окремих галузей та підприємств.